

LESZEK PONIEWOZIK
Rzeszów

WARTOŚĆ UPOSAŻENIA PRAŁATUR I KANONII KOLEGIATY SANDOMIERSKIEJ I WIŚLICKIEJ W OKRESIE ŚREDNIOWIECZA

Próbując odtworzyć wartość uposażenia prałatur i kanonii w kolegiacie sandomierskiej i wiślickiej, musimy najpierw zastanowić się nad wiarygodnością danych występujących w podstawowych dla naszych rozważań źródłach. Najstarszym z nich są rachunki dziesięciny papieskiej zbieranej w Polsce w XIV w. Wymieniają one niemal wszystkie beneficja objęte obowiązkiem uiszczania opłat dziesięcinnych na rzecz Stolicy Apostolskiej, również prebendy kapitulne. Oprócz nazwy beneficjum podają one również wysokość rocznego dochodu osiąganego przez dane beneficjum oraz wartość należnej dziesięciny. Najbardziej interesująca dla nas będzie wysokość uposażenia. Niestety, rzetelność tego źródła pozostawia wiele do życzenia¹, mamy bowiem prawo przypuszczać, że zawarte tam dane stanowią jedynie część (w skrajnych przypadkach nawet mniejszą) realnego dochodu, jaki w ciągu roku osiągały poszczególne beneficja². Warto również zauważyć, że oszacowania beneficjów dokonano tylko raz, na początku pobierania dziesięciny papieskiej w Polsce. Tak ustalone taksy obowiązywały również później, nie ulegając ani w XIV ani w XV w. praktycznie żadnym zmianom. Świadczy o tym lektura Długoszowej *Księgi beneficjów*, podającej nie tylko XV-wieczne dochody poszczególnych beneficjów, ale również ich dawne, XIV-wieczne taksy³. Stałość taks pomimo zmiennych warunków ekonomicznych dodatko-

¹ Na ostrożność w ocenie danych podawanych przez spisy dziesięciny papieskiej wskazywał już E. Wiśniowski (patrz tegoż *Rozwój sieci parafialnej w prepozyturze wiślickiej w średniowieczu*, Warszawa 1965, s. 20).

² J. D u d z i a k, *Dziesięcina papieska w Polsce średniowiecznej. Studium historyczno-prawne*, Lublin 1974, s. 202-203; M. D. K o w a l s k i, *Uposażenie krakowskiej kapituły katedralnej w średniowieczu*, Kraków 2000, s. 157.

³ H. K a r b o w n i k, „*Libri retaxationum*” a „*libri beneficiorum*” w systemie skarbo-

wo obniża rzetelność danych zawartych w rachunkach dziesięciny papieskiej. Jednakże pozwalają nam one w pewnym przybliżeniu określić wzajemny stosunek wartości poszczególnych beneficjów względem siebie.

Drugim – w kolejności chronologicznej – źródłem jest *Liber beneficiorum* Jana Długosza. Księga ta powstała w latach 1470-1480, przy czym znaczna część interesującej nas tutaj tematyki poświęconej kapitule katedralnej oraz kapitułom kolegiackim została spisana nie później niż w latach 1473-1475⁴. Inicjatorem powstania księgi był sam Długosz, a celem jej spisania była potrzeba sporządzenia źródła umożliwiającego obronę praw majątkowych duchowieństwa diecezji krakowskiej, nie zaś potrzeby fiskalne⁵. Świadczy o tym chociażby fakt, że autor nigdzie nie zlicza łącznej wartości beneficjum. Wymienia jedynie sumy, jakie dawały poszczególne – nieraz bardzo liczne – jego elementy. Wpływa to w znaczącym stopniu na wiarygodność danych zawartych w *Liber beneficiorum*, tym bardziej, że autor – jak się wydaje – nie ograniczał się jedynie do przepisowywania nadesłanych mu informacji, ale starał się je niemal wymóc⁶. Dodatkowym czynnikiem zwiększającym wiarygodność danych, szczególnie dotyczących kapituł w Sandomierzu i Wiślicy, jest fakt, iż Długosz był członkiem obu tych korporacji⁷. Zdobywał zatem informacje od ludzi, którzy go znali i mogli mu zaufać. Nie oznacza to jednak, że *Liber beneficiorum* jest źródłem całkowicie pewnym. W wielu bowiem miejscach autor nie wymienia wartości niektórych składników rocznego dochodu. Najczęściej dotyczy to wpływów z pól należących do karczem i zagród oraz folwarków rycerskich czy własnych gospodarstw beneficjanta⁸.

wości kościelnej w Polsce w XV i XVI wieku, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 22(1970), z. 1, s. 218. Co prawda, w rachunkach dziesięciny papieskiej znajdujemy przykłady zmiany taksy (np. w kolegiacie sandomierskiej dotyczy to archidiakonu oraz dwóch kanonii), jednak były to przypadki sporadyczne. Również w XV w. zdarzały się przypadki zmiany taks. Przykładem może być prepozytura wiślicka, która na synodzie w Łęczycy 17 V 1477 r. została otaksowana na 40 grzywien, czyli 1920 groszy (*Acta capitulorum Cracoviensis et Plocensis selecta (1438-1523; 1438-1525)*, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1891, nr 212, s. 52), podczas gdy jej rzeczywista wartość była wtedy prawie trzykrotnie wyższa i wynosiła 5448 groszy. Nowa taksa była także niższa od taksy XIV-wiecznej. Ta bowiem wynosiła 3648 groszy (patrz tab. 1).

⁴ S. K u r a ś, *Regestrum Ecclesiae Cracoviensis. Studium nad powstaniem tzw. Liber beneficiorum Jana Długosza*, Warszawa 1966, s. 20, 24.

⁵ Tamże, s. 17.

⁶ Tamże.

⁷ W Wiślicy był początkowo kantorem w latach 1442-1444, a następnie kustoszem 1444-1479. W Sandomierzu pełnił godność kanonika (prebenda Zajączkowska niegdyś zwana Odąchowską), na której widzimy go od 1462 do 1476 r.

⁸ Przykładów na to można wskazać bardzo wiele. Dla zobrazowania skali zjawiska przy-

Ostatnim źródłem, które posłuży nam do oceny wartości uposażenia interesujących nas prałatur i kanonii, jest tzw. *Liber retaxationum* diecezji krakowskiej z 1529 r. Księga ta powstała w wyniku realizacji wcześniejszych postanowień synodalnych⁹, choć niewątpliwie jakiś wpływ na jej powstanie miały również czynniki pozakościelne¹⁰. Interesująca jest również teza Karbownika, że samo duchowieństwo diecezji krakowskiej dążyło do ponownego oszacowania swych beneficjów¹¹. Charakter księgi nie jest do końca jasny. Karbownik uważa, że powstała ona w celu ustalenia realnych dochodów, od których następnie naliczono świadczenia podatkowe, z tym że ustalone w ten sposób nowe taksy podatkowe weszły w życie z ponad 20-letnim opóźnieniem¹². Zdaniem Leszczyńskiej-Skrętowej księga miała charakter wyłącznie wewnątrzkościelny i służyła celom ewidencyjnym¹³. Jednoznacznie sformułowane zalecenia synodalne, które nakazywały podawanie prawdziwej wartości dochodów oraz notowanie wszystkich elementów składających się na uposażenie beneficjanta bez jakichkolwiek potrąceń¹⁴, zdają się sugerować, że *Liber retaxationum* jest źródłem bardzo wiarygodnym¹⁵.

Przechodząc do omówienia wartości dochodów uzyskiwanych przez poszczególne prebendy w kapitule sandomierskiej i wiślickiej, należy na wstępie poczynić kilka zastrzeżeń. Otóż podstawowym problemem jest utożsamienie beneficjów wymienionych w poszczególnych źródłach. Nie dotyczy to prałatur, z których każda posługiwała się własną nazwą (prepozytura, dziekania, kustodia itd.). Gorzej jest z kanoniami. *Liber beneficiorum* Długosza każdej

toczmy tylko jeden. Oto w przypadku prepozytury sandomierskiej nie znamy dochodów uzyskiwanych z 24 karczem, 25 zagród i 1 folwarku rycerskiego.

⁹ K a r b o w n i k, dz. cyt., s. 220.

¹⁰ Przede wszystkim możemy tu wskazać dążenie szlachty do większego obciążenia duchowieństwa podatkami – patrz *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529* (tzw. *Liber retaxationum*), wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław 1968, s. VI.

¹¹ Dz. cyt., s. 219.

¹² Tamże, s. 221-222.

¹³ *Księga dochodów*, s. IX.

¹⁴ K a r b o w n i k, dz. cyt., s. 221. Na uwagę zasługuje fakt, iż *Liber retaxationum* podaje nawet te źródła dochodu, które pomija Długosz, np. wpływy z mesznego (*Księga dochodów*, s. 329) czy z karczem, ogrodów, stawów, łązni, młynów, opłat mostowych (tamże, s. 263, 295, 386, 391).

¹⁵ Wiarygodność tego źródła była niejednokrotnie podkreślana, patrz: K a r b o w n i k, dz. cyt., s. 221, E. W i ś n i o w s k i, *Uposażenie duchowieństwa w prepozyturze kieleckiej w świetle „Liber retaxationum” z roku 1529*, w: *Księga Jubileuszu Stulecia Diecezji Kieleckiej (1883-1983)*, Kielce 1986, s. 247-248. Czy rzeczywiście źródło to jest wiarygodne – patrz niżej.

z nich nadaje nazwę wziętą od wsi stanowiącej podstawę uposażenia¹⁶. Podobnie jest w *Liber retaxationum* z 1529 r., jednak w odniesieniu do dwóch kanonii wiślickich i jednej sandomierskiej brakuje nazw. Ze względu jednak na to, że zarówno *Liber beneficiorum*, jak i *Liber retaxationum* wymieniają nazwy miejscowości płacących daniny na rzecz poszczególnych beneficjów, ich identyfikacja nie nastęrczała kłopotów. Trudniej jest w przypadku spisów dziesięciny papieskiej z XIV w. Nie wymieniają one bowiem nazw prebend kanonickich. Tu z pomocą przychodzi nam jednak Długosz, który omawiając uposażenie kanonii oprócz podania ich współczesnej wartości notuje również dawne, XIV-wieczne taksy. Czyni tak jednak wyłącznie w odniesieniu do kanonii sandomierskich¹⁷, a zatem identyfikacji dokonano tu na podstawie analizy taks. Natomiast zestawienie XIV-wiecznej wartości kanonii wiślickich z ich nazwami obowiązującymi w XV i XVI w. jest przypadkowe. Ostatnim zastrzeżeniem jest to, że archidiakon w XIV w. nie wchodził jeszcze w skład kapituły sandomierskiej¹⁸. Znalazł się w niej dopiero w końcu XIV lub na początku XV w.

Tabela nr 1 przedstawia wartość poszczególnych prebend w obu kolegiatach podaną w groszach. Pamiętając o tym, że rachunki dziesięciny papieskiej są najmniej wiarygodne oraz mając na uwadze fakt wzrastania wraz z upływem czasu inflacji, moglibyśmy oczekiwać, że wartości najwcześniejsze będą najniższe, zaś najpóźniejsze – najwyższe. Tak jednak nie jest. Co prawda wartości odnoszące się do XIV w. są najniższe. Dzieje się tak w przypadku 10 (czyli wszystkich) prałatur oraz 8 spośród 10 dających się porównać kanonii¹⁹. Jednak wartości najwyższe najczęściej spotykamy w wykazie Długosza (6 prałatur i 8 kanonii), zaś *Liber retaxationum* z 1529 r. z reguły notuje sumy pośrednie (4 prałatury i 2 kanonie). Podobnie będzie, jeśli porównamy łączne wartości wszystkich prałatur i kanonii w obu kolegiatach.

¹⁶ Wyjątkiem jest kanonia De annulo reginali, której nazwa nie wzięła się od nazwy wsi, a jest odbiciem sposobu jej utworzenia – D ł u g o s z, *Liber beneficiorum*, t. I, s. 371-372.

¹⁷ Taksy te znamy również z XV-wiecznej relacji o nazwie *Registrum taxe beneficiorum ecclesie collegiate* – patrz: *E codicibus Sandomiriensibus*, MPH, wyd. W. Kętrzyński, t. V, Lwów 1888, s. 1003-1004.

¹⁸ Ksiądz Jan Wiśniewski idąc za Bulińskim, informuje, że archidiakon wszedł do kapituły ok. 1319 r. (patrz M. B u l i Ń s k i, *Monografia miasta Sandomierza*, Warszawa 1879, s. 158; W i ś n i e w s k i, *Katalog prałatów i kanoników*, s. 8), jednak spisy dziesięciny papieskiej wyraźnie sytuują go poza kapitułą sandomierską (MPV, t. I, nr 139, s. 161-163, 236-238; t. II, nr 270, s. 363-364, nr 272, s. 401-402, 418).

¹⁹ Rachunki dziesięciny papieskiej wymieniają jedynie 10 kanonii w kolegiacie sandomierskiej, zaś identyfikacja kanonii wiślickich z XIV w. z ich odpowiednikami w wieku XV i XVI nastęrcza trudności, więc nie zostały ujęte.

Tab. 1. Wartość uposażenia beneficjów w groszach

Kolegiata sandomierska					Kolegiata wiślicka				
Lp.	Nazwa prałatury	Uposażenie w groszach			Lp.	Nazwa prałatury	Uposażenie w groszach		
		1326-1355	XV w.	1529 r.			1326-1355	XV w.	1529 r.
1.	Prepozytura	1440	11410	10898	1.	Prepozytura	3648	5448	6538
2.	Dziekania	720	3252	1568					
3.	Archidiakoniat	960	8496	4404					
4.	Kantoria	1440	7433	5088	2.	Kantoria	960	3576	2959
5.	Scholasteria	384	10312	4460	3.	Scholasteria	720	1332	1832
6.	Kustodia	960	5984	10219	4.	Kustodia	960	3072	3234
Łączna wartość prałatur:		5904	46 887	36 637	Łączna wartość prałatur:		6288	13 428	14 563
Lp.	Nazwa kanonii	1326-1355	XV w.	1529 r.	Lp.	Nazwa kanonii	1326-1355	XV w.	1529 r.
1.	Turebska	1920	1836	3360	1.	Drochecka	288	1428	744
2.	Zajączkowska	336	2652	2256	2.	Stróżycka	432	1872	1750
3.	Kunicka	720	1404	714	3.	Wyduchowska	528	864	504
4.	Bielejowska	288	2524	1320	4.	Nieprowska	288	384	576
5.	Kobiernicka	480	4056	3793	Łączna wartość kanonii:		1536	4548	3574
6.	Dziwkowska	288	768	1200					
7.	Jaśkowska vel Radoszycka	0	2400	1200					
8.	De annulo reginali	0 lub 192 ²⁰	654	192					
9.	Piekarska	0 lub 192 ²¹	480	135					
10.	Dwikożka	576	2412	1248					
11.	Krzczonowska vel Brzezie	816	3072	2895					
12.	Mydłowska	480	1056	528					
Łączna wartość kanonii:		6096	23 314	18 841					
Łączna wartość wszystkich beneficjów:		12 000	70 201	55 478	Łączna wartość wszystkich beneficjów:		7824	17 976	18 137

²⁰ Wartość kanonii została odtworzona na podstawie porównania dawnych taks zanotowanych w *Liber beneficiorum* Długosza z rachunkami dziesięciny z XIV w. Jednak Długosz wymienia 12 kanonii, z czego dwie o taksie 4 grzywien, czyli 192 groszy, zaś rachunki dziesięciny wspominają jedynie 10 kanonii i tylko jedna została otaksowana na 4 grzywiny. W związku z tym dwie kanonie z czasów Długosza (De annulo reginali i Piekarska) mogą odpowiadać kanonii XIV-wiecznej otaksowanej na 4 grzywiny. Na marginesie możemy zauważyć, że jedynie kanonia *De annulo reginali* istniała z całą pewnością w czasie sporządzania rachunków dziesięciny papieskiej, bowiem została ufundowana w 1321 r. – patrz: D ł u g o s z, *Liber beneficiorum*, t. I, s. 372.

²¹ Patrz poprzedni przypis.

Takie porównanie wartości dochodów częściowo ukazuje nam zmiany, jakie zachodziły w uposażeniu poszczególnych prebend. Oddając bowiem nominalną wysokość dochodów uzyskiwanych przez poszczególne kanonie i prałatury, nie uwzględnia ich realnej wartości. Uzyskane wyniki możemy uczynić bliższymi prawdy dzięki ustaleniom Z. Żabińskiego²², który wprowadził pojęcie „trofy” jako wartości odpowiadającej dziennym potrzebom pokarmowym przeciętnego człowieka²³. Tabela nr 2 obrazuje uzyskane wyniki. W ich świetle jeszcze wyraźniej widać, że wartości zanotowane przez Długosza są najwyższe. Dzieje się tak w przypadku 8 spośród 10 prałatur oraz 8 z 10 kanonii. Najniższe wartości spotykamy natomiast w rejestrach XIV-wiecznych (7 prałatur i 6 kanonii). *Liber retaxationum* ponownie wykazuje wartości średnie. Spoglądając na realne dochody poszczególnych prebend, możemy zauważyć pewne prawidłowości. Najczęściej dochody prałatów i kanoników początkowo rosły, osiągając swe maksimum w XV w., a następnie znacznie spadały²⁴. Tu jednak da się zauważyć pewną istotną różnicę między kolegiatą sandomierską a wiślicką. O ile bowiem w kolegiacie sandomierskiej dochody prebend w 1529 r. znacznie się obniżyły w porównaniu z wykazem Długosza i utrzymywały się na poziomie znacznie wyższym niż w XIV w.²⁵, o tyle w Wiślicy dochody te spadały poniżej stanu z XIV w.

Tab. 2. Wartość uposażenia prałatur i kanonii kolegiat sandomierskiej i wiślickiej w trofach

Kolegiata sandomierska				
Lp.	Nazwa prałatury	1326-1355	XV w.	1529 r.
1.	Prepozytura	8640	39 935,0	25 174,38
2.	Dziekania	4320	11 382,0	3622,08
3.	Archidiakoniat	5760	29 736,0	10 173,24
4.	Kantoria	8640	26 015,5	11 753,28
5.	Scholasteria	2304	36 092,0	10 302,60
6.	Kustodia	5760	20 944,0	23 605,89
Łączna wartość wszystkich prałatur:		35 424	16 410,5	84 631,47

²² *Systemy pieniężne na ziemiach polskich*, Wrocław 1981.

²³ Tamże, s. 10.

²⁴ Patrz tab. 1 i 2.

²⁵ Podsumowanie dochodów wszystkich kanonii i wszystkich beneficjów w kolegiacie sandomierskiej charakteryzuje się pewnym uproszczeniem. Otóż musimy pamiętać, że dla XIV w. znamy wartość 10 kanonii, zaś dla wieku XV i XVI – 12 kanonii, zatem od danych XV i XVI-wiecznych należałoby odjąć wartość kanonii Jaškowskiej zwanej też Radoszycką oraz De annulo reginali lub Piekarskiej. W ten sposób uzyskalibyśmy prawdziwy obraz, jednak nie wpłynąłby on na prezentowane tu rozważania.

Lp.	Nazwa prebendy kanonickiej	1326-1355	XV w.	1529 r.
1.	Turebska	11 520	6426	7761,60
2.	Zajączkowska	2016	9282	5211,36
3.	Kunicka	4320	4914	1649,34
4.	Bielejowska	1728	8834	3049,20
5.	Kobiernicka	2880	14 196	8761,83
6.	Dziwkowska	1728	2688	2772,00
7.	Jaškowska vel Radoszycka	0	8400	2772,00
8.	De annulo reginali	o lub 1152	2289	443,52
9.	Piekarska	0 lub 1152	1680	311,85
10.	Dwikożka	3456	8442	2882,88
11.	Krzczonewska vel Brzezcie	4608	107 52	6687,45
12.	Mydłowska	2880	3696	1219,68
Łączna wartość wszystkich kanonii:		36 288	81 599	43 522,71
Łączna wartość wszystkich beneficjów:		71 712	245 703,5	128 154,18
Kolegiata wiślicka				
Lp.	Nazwa prałatury	1326-1355	XV w.	1529 r.
1.	Prepozytura	21 888	19 068	15 102,78
2.	Kantoria	5760	12 516	6835,29
3.	Scholasteria	4320	4662	4231,92
4.	Kustodia	5760	10 752	7470,54
Łączna wartość wszystkich prałatur:		37 728	46 998	33 640,53
Lp.	Nazwa prebendy kanonickiej	1326-1355	XV w.	1529 r.
1.	Drochecka	1728	4998	1718,64
2.	Stróżycka	2592	6552	4042,50
3.	Wyduchowska	3168	3024	1164,24
4.	Nieprowska	1728	1344	1330,56
Łączna wartość wszystkich kanonii:		9216	15 918	8255,94
Łączna wartość wszystkich beneficjów:		46 944	62 916	41 896,47

W obydwu kapitułach było natomiast regułą, że uposażenie prałatów znacznie przewyższało uposażenie kanoników. Najczęściej najlepiej uposażona kanonia osiągała dochody znacznie niższe niż najślabiej opłacana prałatura. Do wyjątkowych należą sytuacje odwrotne. W przypadku kapituły wiślickiej z taką wyjątkową sytuacją mamy do czynienia w XV w., gdy kanonie Drochecka i Stróżycka osiągnęły dochody wyższe niż najślabiej uposażona prałatura, którą w tym czasie była scholasteria. W przypadku kapituły sandomierskiej takich wyjątków jest więcej. I tak w XIV w. spośród wszystkich prebend prałackich i kanonickich to właśnie kanonia Turebska

uzyskała najwyższe dochody, inne dwie kanonie – Kunicka oraz Krzczonowska vel Brzezie swymi dochodami równały się bądź przewyższały dochody dziekanii, a wraz z trzema innymi kanoniami – Kobiernicką, Dwikozką i Mydłowską uzyskały dochód wyższy niż scholasteria. W XV w. tylko jedna kanonia – Kobiernicka – uzyskała znaczniejsze dochody, jednak wystarczyły one jedynie do wyprzedzenia najniższej uposażonej w tym okresie dziekanii. W wieku XVI ponownie tylko jedna prałatura uzyskała dochody niższe niż kanonie (Turebska, Zajązkowska, Kobiernicka i Krzczonowska vel Brzezie) i ponownie była to dziekania. Jak zatem widać, kanonie czasami górowały nad niektórymi, czy w sporadycznie wszystkich, prałaturami, jednak miało to miejsce w pojedynczych przypadkach. O przewadze w poziomie uposażenia świadczy także porównanie średniej dochodów prałatur i kanonii. Ukazuje ono znaczną przewagę prałatów nad kanonikami. Najczęściej łączne dochody prałatów były około czterokrotnie wyższe niż dochody kanoników. Inaczej było tylko w XIV-wiecznej kapitule sandomierskiej, gdzie prałaci uzyskali dochody dwukrotnie wyższe niż kanonicy, oraz w XV-wiecznej kapitule wiślickiej, gdzie przewaga prałatów była trzykrotna. Problematykę tę ilustruje tabela nr 3. Tabela ta ukazuje jeszcze inne zjawisko. Jest nim przewaga uposażenia prebend sandomierskich w stosunku do wartości dochodów notowanych przez prebendy wiślickie. Zarówno prałatury, jak i kanonie w kapitule sandomierskiej były przeciętnie półtora-, dwukrotnie lepiej uposażone niż ich odpowiedniki w kapitule wiślickiej. Jedynie w XIV w. spotykamy się z sytuacją odmienną, kiedy to prałaci wiśliccy zanotowali dochody o połowę wyższe niż prałaci sandomierscy.

Tab. 3. Średnia wartość dochodów (w groszach) prałatur i kanonii w kolegiacie sandomierskiej i wiślickiej

Stulecie	Kolegiata sandomierska		Kolegiata wiślicka	
	Prałatury	Kanonie	Prałatury	Kanonie
XIV w.	984	508	1572	384
XV w.	7814,5	1942,8	3357	1137
XVI w.	6106,2	1570,1	3640,7	893,5

Zagadką pozostaje odpowiedź na pytanie, dlaczego wartość beneficjów w większości przypadków obniżyła się po XV w.? Biorąc pod uwagę inflację, powinniśmy się spodziewać raczej wzrostu dochodów (przynajmniej

dochodów nominalnych). Tymczasem ze wzrostem takim mamy do czynienia jedynie w 6 dających się porównać przypadkach (patrz tab. 1). Co więcej – sytuacja, w której dochody podawane przez Długosza są wyższe od tych z roku 1529, nie odnosi się wyłącznie do kapituły sandomierskiej i wiślickiej. Oto bowiem w przypadku kapituły katedralnej w Krakowie mamy do czynienia z tym samym zjawiskiem. Na 36 prebend jedynie w 6 przypadkach uposażenie z końca XV w. jest niższe od wartości dochodu podawanej dla roku 1529. W pozostałych przypadkach sytuacja jest odwrotna²⁶.

Rysują się dwie odpowiedzi na postawione wyżej pytanie o przyczynę spadku dochodów po XV w. Musimy pamiętać, że podstawę uposażenia większości prebend stanowiły dziesięciny odbierane w naturze. Najczęściej dawały one ponad 50% wpływów, nierzadko były jedynym źródłem dochodu. Zaledwie w kilku przypadkach dziesięciny stanowiły mniejszość albo były w całości zastąpione czynszem lub innymi świadczeniami pieniężnymi²⁷. Zjawisko to ilustruje tabela nr 4.

Tab. 4. Procentowy udział dziesięcin w dochodach prebend kapitulnych w Sandomierzu i Wiślicy²⁸

Kolegiata sandomierska			
Lp.	Nazwa prałatury	XV w.	1529 r.
1.	Prepozytura	100	100
2.	Dziekania	68	62
3.	Archidiakonat	100	100
4.	Kantoria	96	73
5.	Scholasteria	97	77
6.	Kustodia	93	95

²⁶ W 1529 r. wyższe wartości uposażenia notowały: archidiakonat i scholasteria oraz kanonie bodzowska, bosutowska, więckowska i zakrzowska. Tzw. kanonia monetarna nie miała stałego dochodu - patrz: K o w a l s k i, *Uposażenie krakowskiej kapituły*, s. 69-132.

²⁷ Tak było jedynie w przypadku kanonii sandomierskich: De annulo reginali i Piekarskiej – tu dziesięciny nie występowały wcale, oraz Kunickiej – tu dziesięciny nie występowały (według Długosza) lub dawały 22% (według *Liber retaxationum*) dochodu. Niejasna jest sytuacja kanonii Turebskiej, gdzie dziesięciny stanowiły aż 92% (według Długosza) lub tylko 37% (według *Liber retaxationum*) wpływów.

²⁸ Dane procentowe obliczone na podstawie szacunku dochodów zawartych w Długoszowej *Liber beneficiorum* i *Liber retaxationum* z 1529 r.

L.p.	Nazwa kanonii		
1.	Turebska	92	37
2.	Zajączkowska	72	85
3.	Kunicka	0	22
4.	Bielejowska	100	100
5.	Kobiernicka	100	100
6.	Dziwkowska	100	88
7.	Jańkowska vel Dziadoszycka	100	100
8.	De annulo reginali	0	0
9.	Piekarska	0	0
10.	Dwikożka	72	66
11.	Krzczonowska vel Brzezcie	100	100
12.	Mydlowska	100	100
Kolegiata wiślicka			
Lp.	Nazwa prałatury	XV w.	1529 r.
1.	Prepozytura	100	96
2.	Kantoria	100	89
3.	Scholasteria	100	96
4.	Kustodia	100	97
Lp.	Nazwa kanonii		
1.	Drochecka	100	100
2.	Stróżycka	100	94
3.	Wyduchowska	100	100
4.	Nieprowska	100	100

W sytuacji, gdy dochody opierały się na świadczeniach w naturze, należy się liczyć ze znacznymi wahaniami ich wartości. Na terenie archidiakonatu sandomierskiego w okresie znacznie lepiej rozwiniętej gospodarki rolnej, tj. w XVII i XVIII w., wahania te sięgały nawet kilkudziesięciu czy nawet stu procent. Nie da się tu, co prawda, uniknąć możliwości zafałszowania danych, jednak zdaje się nie ulegać wątpliwości, że wartość dziesięcin mogła wzra-

stać lub spadać w znacznym stopniu²⁹. Możliwe zatem, że odzwierciedleniem tego zjawiska jest różnica w uposażeniu prebend kolegiackich Sandomierza i Wiślicy w XV i XVI w.

Możliwe jest jednak także inne wyjaśnienie przyczyn tak niskiego stanu dochodów w 1529 r. Pamiętajmy, że wykaz Długosza powstał z inicjatywy samego autora i nie był przeznaczony do celów fiskalnych, zaś *Liber retaxationum* powstała w celu ustalania wysokości świadczeń podatkowych kleru małopolskiego. W związku z tym, że oba wykazy dochodów powstały na podstawie informacji uzyskanych od samych posiadaczy prebend, możemy podejrzewać, że mogły być przez nich w jakimś stopniu zaniżane³⁰. Oczywiście, w przypadku *Liber retaxationum* zjawisko to musiało być znacznie silniejsze, gdyż pociągało za sobą odczuwalne korzyści. Potwierdzeniem tego przypuszczenia mogłyby być trzy kanonie sandomierskie: Kunicka, De annulo reginali i Piekarska. We wszystkich przypadkach uposażenie kanonii stanowiły czynsze i dawały one od 88 do 100% dochodu. Nominalna wartość czynszów była względnie stała i nie ulegała zmianom z roku na rok. W związku z tym dochody pieniężne kanonii uposażonych w ten sposób powinny być zbliżone w XV i XVI w. Tak jednak nie jest. Posiadacze tych prebend zadeklarowali bowiem w 1529 r. dochody 2-3,5 raza niższe niż w czasach Długosza. Jednocześnie XVI-wieczne uposażenie tych kanonii jest bardzo zbliżone do uposażenia z XIV stulecia³¹. Wygląda zatem na to, że beneficjanci celowo zafałszowali swoje dochody, dostosowując je do stanu sprzed niemal 200 lat. Jeśli zatem przypuszczenie o zaniżaniu dochodów jest słuszne, to zdecydowana większość członków kapituł w Sandomierzu i Wiślicy czyniła to na wielką skalę. Jednocześnie teza o wiarygodności *Liber retaxationum* przedstawiona we wcześniejszej części artykułu nie dałaby się utrzymać.

²⁹ W. K o w a l s k i, *Uposażenie parafii archidiaconatu sandomierskiego w XV-XVIII wieku*, Kielce 1998, s. 49.

³⁰ Wiemy o tym, że dane deklarowane w 1529 r. były weryfikowane przez odpowiednie komisje, jednak nie działało się to zbyt często (*Księga dochodów*, s. XIII).

³¹ Spośród kanonii *De annulo reginali* i Piekarskiej jedna nie została ujęta (najpewniej jeszcze nie istniała) w wykazach XIV-wiecznych. Prawdopodobnie dotyczy to kanonii Piekarskiej – szerzej na ten temat patrz przypis 20.

DER WERT DER VERSORGUNG DER PRÄLATUREN UND KANONIKATE
DES STIFTSKAPITELS VON SANDOMIERZ UND WIŚLICA IM MITTELALTER

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Artikel will die Veränderungen in der Versorgung der Prälaturen und Kanonikate der beiden wichtigsten Stiftskapitel der Diözese Krakau in der Zeit vom 14. bis zur ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts aufzeigen. Sowohl im Falle des Kapitels von Sandomierz als auch von Wiślica kann festgestellt werden, daß die von den Prälaturen erreichten Einkünfte in der Regel beträchtlich größer waren als die Ausstattung der Kanonikerpfründen. Außerdem erreichten die Prälaten und Kanoniker von Sandomierz in der Regel höhere Einkünfte als ihre Kollegen vom Domkapitel in Wiślica.

Festgestellt werden kann auch, daß der Wert der Versorgung (sowohl der nominelle als auch der wirkliche) der Prälaturen und Kanonikate beider Kapitel in der frühesten Zeit, d.h. im 14. Jahrhundert, am niedrigsten war. Maximale Werte wurden meistens im 15. Jahrhundert und mittelbar im 16. Jahrhundert erreicht. Die niedrigste Versorgung im 14. Jahrhundert resultierte daraus, daß die Pfründenbesitzer einen Teil ihrer Einkünfte verheimlichten. Vielleicht haben wir es zu Beginn des 16. Jahrhunderts mit einem ähnlichen Phänomen zu tun. Es ist aber auch gut möglich, daß die beträchtlichen Differenzen in den deklarierten Einkünften eine Folge der Schwankungen der Höhe des in Naturalien ausgezahlten Zehnten war, weil dieser Zehnte die Grundlage der Versorgung für fast alle Prälaturen und Kanonikate bildete.

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich